

РОЛЯТА НА ЗАНИМАНИЯТА ПО ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО КАТО ФОРМА НА ПРЕВЕНЦИЯ НА ОТПАДАНЕТО ОТ УЧИЛИЩЕ

Ани Златева, Катя Тинева-Гюрковска, Петър Петров

Тракийски университет – Стара Загора

Резюме. Изследването на значимостта на художествените занимания при децата в риск е представено в контекста на теоретичните, аналитичните и емпиричните аспекти на проблема, като са направени съответно изводи и заключения. Докладът фокусира своя научен интерес върху ролята на извънкласните занимания по изобразително изкуство за развитието на личността от ранна детска възраст, способността на децата да се приобщават по-лесно към социалната среда и да развият способности и умения, които да съдействат за тяхното емоционално и социално израстване и задържането им в училище. Приносите на изследването могат да се обобщят в няколко основни насоки: събиране и систематизиране на литература и информация, насочена към съществуващи модели за превенция, извеждане значимостта на артзаниманията с деца в риск, анализиране на постигнатите резултати от изобразителната дейност на застрашените от отпадане от училище групи деца, да се определят подходящите модели за социално приобщаване чрез активиране на творческите способности на децата. Целите на изследването са разгледани в няколко насоки. От една страна, се подчертава ролята от запознаването с езика и техническите възможности на рисуването в извънкласни форми с различни преподаватели, представяне на направените анализи на познатите до момента постигнати резултати на европейско, национално и регионално ниво, анализи, обобщения и изводи от работата с деца от рискови групи. В аналитичната част са приложени някои от методите за анализ на Рубинщайн, Улф и други. Резултатите показват, че при активни и системни занимания с изобразителни дейности при децата от рискови групи се забелязва траен интерес към творческите занимания и се постига бързо и много по-качествено приобщаване към училищната среда.

Keywords: art education; emotional and social growth

I. Превенция и изкуство

Изследването има за цел да подчертае значимата роля на творческите извънкласни занимания с изобразително изкуство за децата в риск. Фокусът пада върху извънкласните занимания като доказана форма на превенция за

ранното отпадане от училище чрез активно занимание на децата с различни видове изобразителни и визуални изкуства. Отпадането от училище е проблем, който все повече вълнува институциите и обществото. Правят се системно редица проучвания, анализи и стратегии, поместени в статии и книги, които засягат прилаганите методи и практики за превенция. Но темата за ролята на изобразителните изкуства често е бегло застъпена и общо изведена, като липсва по-задълбочен поглед и анализ. Това прави разглеждането на проблема на теоретично и емпирично ниво все по-актуално и важно.

Причините и пътищата за постигане на образователни модели с цел по-малко отпадащи ученици често не са еднозначни и следва да бъдат потърсени в различни посоки. Тенденциите на този процес в световен мащаб се следят и констатира от „Евростат“ и редица американски асоциации и специализирани организации. Анализът на тези резултати спомага за намирането на правилните и работещи практики, програми и занимания, които да преодолеят негативните тенденции в бъдеще. Очертават се на национално ниво стратегии за превенция с този проблем.

Преждевременното напускане на училище и отказът от образование са прогресиращо явление, което оказва сериозно влияние както върху индивидуалното развитие на личността, върху обществените процеси, така и върху цялостното социално-икономическо развитие на дадена страна. То води до риск от социално изолиране, влошаване качеството на живот на настоящото и бъдещото поколение, както и влияе негативно на образователната и съдебната система и трудовия пазар.

Според статистически изследвания в България за учебната 2013/2014 г. преждеременно са напуснали училище 13 800 ученици, за 2014/2015 г. – 16 100, а за 2015/2016 г. – 16 400. За голям процент от отпадналите – 45%, причината е напускане на страната.

При тези данни виждаме сходни на световните тенденции процеси. Американските изследователи Линда Чармараман и Джорджия Хал (Линда Чармараман – научен сътрудник в Националния институт в центровете Wellesley за жени в колежа Wellesley в Масачузетс, САЩ, и Джорджия Хал – научен сътрудник в Националния институт Wellesley, Масачузетс, и колежа в Boston, САЩ) в своето изследване правят подробен анализ на причините за отпадане от училище и разглеждат най-добрите практики в програмите за превенция на отпадането от общността, позовавайки се на редица стратегии и данни от американски университети и организации. Те, на първо място, също посочват кои са основните причини за отпадането от образователната система на САЩ, но разглеждат в статията именно как заниманията с изкуство спомагат за преодоляването на този сериозен проблем ¹⁾.

Авторите подчертават, че процесът на отдалечаване от образование започва още от детската градина и има продължителна градация „на рискови

фактори“, които са видими още в ранното и средното училище. Определят се основните причини за отпадането от училище: финансовите проблеми на семействата, социални нагласи, ценности и поведение на различните етнически групи и социални слоеве от обществото. Липсата на усещане за принадлежност към единна общност, усещането за намаляване на интереса към образователния процес поради подкрепа за постигане на образователни успехи, недостатъчната ангажираност от страна на семействата. Тези разнообразни фактори често са причини, които не помагат на децата да имат достатъчно мотивация, водят до различни форми на зависимости, следване на асоциални модели и подсилват склонността към различни степени на агресия. Авторите констатираят, че „програмите извън училище, особено програмите, базирани на изкуствата, могат да играят важна роля в усилията на общността за предотвратяване на отпадането от училище“, и посочват, че училищната среда не е достатъчна за поддържане на интерес към образователния процес¹⁾.

Рисуването съдейства за осъществяване на активни комуникативни връзки между отделните социални и етнически групи, защото притежава универсален език и изразни средства. Художественото творчество включва решаването на проблеми, насочени към визуално разбиране и пресъздаване на заобикалящия ни свят, което рефлектира положително върху постигане на навици за учене, дисциплина и овладяване на вътрешни конфликти и агресия. Използвайки способностите за творческо изразяване още от най-ранна детска възраст, заниманията с рисуване могат целенасочено да спомогнат за по-дълбочено анализиране на заобикалящата среда и така да спомогнат за преодоляване на функционалната неграмотност в по-горните класове. Нещо повече – изобразителното изкуство развива желание за работа в екип и интерес към учебния материал, което е от важно значение за ангажирането на вниманието и задържане на децата в училищна среда.

Американското министерство на правосъдието посочва, че извънкласните занимания с изобразителни и визуални изкуства са много ефективни при младежите в риск, защото съдействат за намаляване на проблемите със зависимостите, агресията и престъпността. Те спомогат за повишаване на желанието за учене и за пълноценно общуване в училищна и обществена среда. Проучванията показват, че за младежите в неравностойно положение достъпът до образование за изкуства е от полза за хората с ниски доходи по уникални начини. Милбрей Маклафлин²⁾ в доклад от 2000 година разглежда и анализира как позитивните занимания с деца и младежи, като включва и творческите занимания, спомогат за тяхното развитие. В неговото проучване фокусът пада върху обществените центрове (у нас читалища, библиотеки и т.н.) и тяхното положително въздействие върху децата в риск. Линда Чараман прави следните изводи: „В единадесетгодишно национално проучване на младите хора в кварталите с ниски доходи Маклафлин установява, че тези,

които са участвали в програмите за изкуства в общността, са по-склонни да имат високо академично постижение, да имат добри оценки, да участват в математически или научни състезания или да печелят награда за творческо писане... Въпреки че младите хора, включени в програмите по изкуства, са идентифицирани като най-изложени на риск, тези млади хора се справят много по-добре в сравнение с младежите в програмите, базирани на участие в обществени услуги или спорт. Затова спецификата на програмите, свързани с изкуства и култура, основани на изобразителните дейности, ги правят по-ефективни от другите извънкласни алтернативи^{“1)}. Същността на заниманията по изобразително изкуство е в опознаването и прилагането на някои от достъпните за децата технически специфики и характеристики на отделните форми на изобразително изкуство, контакта с художници и педагози, които обогатяват и доразвиват тези умения, постигане на познания за композиране на рисунката, фигурата и формата, пространството, цвета и др. В обобщение е необходимо допълнително подпомагане на рисковите семейства и децата в тях, както и предлагането на повече артбазирани програми за тези деца, което се явява много важна превенция в борбата с отпадането от деца в риск от училище.

II. Ролята на извънкласните занимания по изобразително изкуство върху учебния процес

Ролята на заниманията с изобразително изкуство може да бъде разглеждана в няколко насоки: 1. развиващи способността за учене, концентрация и анализ, овладяване на агресията при децата; 2. формиращи познанията им за изобразителното изкуство и неговата специфика: материали, техники, „изобразителен език“ и други, т.е. разширява тяхната обща култура; 3. допринасящи за по-изявените интелектуални и комуникативни способности на децата и формира техните културни, естетически, семейни и обществени нагласи.

Изобразителната дейност осъществява различните страни на възпитанието – сензорна, умствена, естетическа, нравствена и трудова. Успешното овладяване на графични навици за изобразяване в по-ранна детска възраст спомага за по-бързо усвояване на писмеността, като моторика и действие. Развива се определена мускулатура, спомагаща за писменото възпроизвеждане на речта.

С рисуването се преодоляват затрудненията при писането – умора в ръката, неправилно изписване на буквите, огледалното писане. Развива се не само моториката, но и зрителните възприятия, създава се контрол на движение, необходим при създаване на различни изображения. Рисуването спомага и за развиване на основните свойства на необходимите за писане умения – скорост, темпо, ритъм, координация, размах. Даването на възможност да се използват различни материали, води до овладяване на разнообразни движения. Това подпомага психическото развитие при координацията на процеса създаване на изображение.

Рубинщайн определя седем основни свойства на движенията, необходими за овладяване на писането. Това са скорост (бързината на преминаване по траекторията), сила, темпо (количеството движения за определен промеждутък от време, зависещ не толкова от скоростта, а от интервалите между движенията), ритъм (времеви, пространствен, силов), координираност, точност и прецизност, пластичност и ловкост³). Всички тези качества на движенията се усвояват и усъвършенстват още в предучилищна възраст основно в заниманията по изобразително изкуство. Овладяването на знанията, навиците и уменията в областта на рисуването в предучилищния период е предпоставка за по-бързото и безпроблемно развитие на писмената реч в периода на началната училищна възраст, а от там – и за по-лесната адаптация към училищната среда и учебните задължения.

Отчитайки различията в способностите на учащите, в това число и графическите, Зонина изследва връзката между по-високите достижения в графическите дейности на учениците и високите нива на пространствено мислене, което им помага да оперират мислено с пространствените обекти. При тези ученици се проявява много ярко умението да създават и оперират със статични и динамични образи и проявяват способности за тяхното преобразуване⁴).

Зонина определя графическите способности като общи способности, разработени оперативни механизми под влиянието на изискванията на графичната дейност, основана на пространственото мислене, логическо мислене, творческо мислене, визуална памет, въображение. В структурата на графичните способности тя включва: пространствено мислене, логическо мислене, творческо мислене, зрителна памет, въображение. За всеки компонент на графичните способности тя разработва критерии и параметрите на оценката, според които определя нивото на тяхното развитие⁴).

Възможностите на образно-логическото мислене, конструктивното и сензорно-моторното мислене, придобити в резултат на заниманията с изобразителни изкуства, са база за развитие на интелектуалните способности на учениците и способстват за осъзнаване на присъствената им значимост в учебния процес.

Уменията за анализ на формата на обектите, пропорциите и размерите на отделните части, уменията да установяват връзките между форма и явления, спомагат за по-голяма успеваемост в училището и предизвикват интерес към него. Създаването на различни продукти, като резултат на изобразителната им дейност, и участието им в изложби и конкурси дават възможност за индивидуална изява, което често съдейства за постигане на чувство за удовлетвореност и пълноценност.

Усвояването на понятията, като форма, композиция, пространство, цвят, отенък и друга специфична терминология, обогатява речниковия фонд на деца-

та и се подсилва изграждането на засилено образно мислене, което съдейства за тяхното интелектуално развитие.

Разнообразието от изобразителни дейности не само обогатява духовното развитие на учениците, но стимулира и възможността за изява на творческия им потенциал.

Благотворното въздействие на заниманията с изобразителни изкуства върху физическото и психическото израстване и възможностите, които дават за изява на индивида и обществено възприемане и признание, неизменно водят до мотивация за посещаемост на учебното заведение. Обвързаността на учебната подготовка с обществени изяви, с обществено признание и популяризиране стимулират чувство за отговорност към целия учебен процес. В процеса на занимания с изобразителни дейности са формират не само изобразителни умения и навици и се развиват специални способности, но и се повишават компетенциите, необходими за извършване на редица учебни дейности. Едно от условията за приобщаване към учебния процес са изградените умения при учениците да слушат и изпълняват указанията на педагога, да разбират и решават поставената задача. За да нарисуват своите рисунки, за да създадат каквото и да е изображение, децата е необходимо да изпълнят същите тези условия. Без следването на инструкциите, разбирането и изпълняването на указанията можем да кажем, че качеството на изобразителния резултат би било спорно. Придобитите умения да контролират своята самостоятелна работа при заниманията с изобразително изкуство, ще помогнат на децата и при изпълненията на задачите в различните предметни области в общообразователния процес.

Според Рубинщайн основните цели на обучението се заключават в подготовката за бъдеща самостоятелна трудова дейност. Изхождайки от това, той вижда задачите на обучението в това участниците в този процес да се научат да наблюдават, мислят и анализират, а не просто да им бъдат предадени определени знания³⁾.

Изграждайки умения да изобразяват разнообразни предмети, явления и действителността, която ги заобикаля, учениците развиват естетическите си възприятия и изграждат постепенно естетическо отношение към действителността, търсене на красивото в ежедневието. Неналагането на ограничения, даване на повече творческа свобода, самостоятелност, поощряване на самоинициативата доставят повече удовлетвореност на учениците и ги приобщават към учебния процес.

Ролята на изкуството може да се потърси в житейския пример, който се открива при срещите на децата с активно работещи творци в различни художествени направления. В изследването на Емили Пингъл „Художникът като педагог“ можем да проследим английския пример в тази посока⁵⁾. Целта е да се създадат активни комуникативни връзки между децата и художниците, което да стимулира, от една страна, техния интерес към познанието и усвояването на

техниките за рисуване, а от друга – да запознае децата с различните индивидуални възгледи за творчеството и изкуството, като цяло. Така художниците могат да играят ролята на „педагози“ в различна извънкласна среда, каквато може да са читалището, артцентровете и музеите за изобразително изкуство.

III. Емпирично изследване

Изследването е проведено при занимания по изобразително изкуство като извънкласна форма на обучение с деца риск. Тяхната подготовка и среда е общественият център в малките населени места, което е читалището. Децата получават необходимата базисна информация за рисуването, като усвояват техники, познания за добра композиционна схема, фигурата, пространството и т.н. В рамките на тези занимания те доразвиват познанията си чрез срещи с художници, които рисуват различен вид изкуство и притежават специфични и по-задълбочени познания. Например срещата с художник, специалист по християнско изкуство и иконография, или художник, активно работещ в областта на съвременните изкуства.

Изследваната група деца са 100% от ромски произхода, сочени като представители на основната етническа група със застрашени от отпадане от училище ученици. Децата редовно посещават извънкласни занимания по изобразително изкуство, включват се в драматична самодейна формация и са част от танцовия състав към читалището. Включването им в извънкласни артистични занимания според нас изиграва основна роля в превенцията на отпадането от училище, което се потвърждава от факта, че всички деца, постъпили в първи клас, завършват основното си образование в същото училище.

В различните занимания децата са усвоили и са се запознали с работата с различни графични и живописни материали, експериментирали са с разнообразни изобразителни техники и са изграждали рисунки по памет, въображение и натура. В някои от извънкласните занимания те са се срещнали са работили под ръководството на професионални художници, което също е дало отражение в желанието им за изява в този вид изкуство.

Част от рисунките, които избрахме да включим в нашето изследване, са създадени в наше присъствие и под непосредственото ни наблюдение, други са резултат от предишни техни участия в извънкласните занимания по изобразително изкуство.

Основните характеристики, по които избрахме да оценим рисунките на изследваните деца, са: съвършенство на графичния образ; композиционно построение; пространствено изграждане; използване на графични/живописни изразни средства; въображение. Оценка по тези показатели са базирани на тестовите на Ф. Гудинаф, К. Маховер, Е. Копитц.

Съставената скала за оценка на резултатите от изследването е представена в таблица 1.

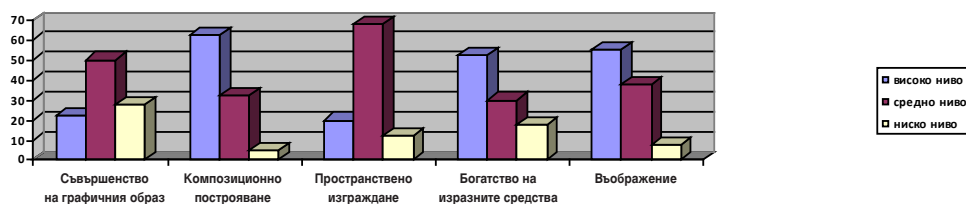
Таблица 1. Оценка на тестовите резултати

Показатели	Степени на оценка		
	Високо ниво	Средно ниво	Ниско ниво
Съвършенство на графичния образ	Изобразени са всички основни елементи на рисувания обект	Липсват някои второстепенни детайли на изобразявания обект	Пропуснати са основни елементи при предаване на графичния образ
Композиционно построяване	Композицията е добре балансирана, запълва цялото изобразително поле	Композицията е изместена в някой от краищата на листа	Между отделните изображения липсват смислови и композиционни връзки
Пространствено изграждане	Съществува опит за предаване на третото измерение	Двуизмерно отразяване на пространството	Хаотично изобразени елементи
Богатство на изразните средства	Използване на разнообразни графични трактовки / използване на основни и допълнителни цветове и нюанси. Боравене с разнообразни техники на изпълнение	Използване на 2 – 3 графични/живописни изразни средства	Рисуване само с линия или използване само на 1 – 2 цвята
Въображение	Свободно изгражда в рисунката си въображаеми образи и среда, без да търси визуални или словесни стимули	Създава въображаеми образи, като често се допитва и търси визуални опори	Не може да нарисува отсъстващ или въображаем обект

Резултатите от оценяването на рисунките на изследваните деца показват ясно, че системната и целенасочена работа с тях при извънкласните занимания с изобразително изкуство е допринесла за формиране на умения и компетенции в тази област на и над средното ниво. Резултатите, които получихме при оценяването на рисунките, са представени в таблица 2.

Таблица 2. Оценка на резултатите в проценти

Показатели	Степени на оценка		
	Високо ниво	Средно ниво	Ниско ниво
Съвършенство на графичния образ	22,5%	50%	27,5%
Композиционно построяване	62,5%	32,5%	5%
Пространствено изграждане	20%	67,5%	12,5%
Богатство на изразните средства	52,5%	30%	17,5%
Въображение	55%	37,7%	7,5%

Фигура 1

От илюстрацията на резултатите на фигура 1 ясно се вижда, че най-малко са процентите при оценяването на рисунките с ниско ниво на изобразителните резултати. В процентно отношение най-висок е процентът при ниските нива на оценка по показателя, свързан със свършенството на графичния образ. До голяма степен тези резултати могат да се свържат с факта, че изследваните деца нямат специфични дарби и заложби, а посещават извънкласните занимания по изобразително изкуство, като форма на обогатяване на личностния опит за развиване на техните общи способности и умения. Именно това е причината, поради която повечето деца показват високи резултати по отношение на показателите, свързани с композиционно изграждане, богатство на изразните средства и проява на въображение при изграждане на рисунките.

Рисунки 1, 2 и 3 са илюстрация за постигнатите резултати по отношение на посочените показатели. Свободата на използване на изразните средства при прилагането на смесени техники ясно се вижда на рисунка 1. Като пример за свободно боравене с цвета и богатството на изразяване с него може да се посочи и рисунка 2. Рисунка 3 е демонстрация за висока проява на изобразителните умения на автора по всеки от избраните за оценка показатели. Изображенията в нея се отличават с изключителна точност и детайлност, подборът на цветове и изразни средства е достатъчно въздействащ за зрителя, при предаването на пространството авторът на рисунката сво-

Фигура 2. Детска рисунка 1

бодно е предал третото измерение, а диагоналната композиция и балансът между композиционните елементи е наистина впечатляващ. На всяка от показаните рисунки може да се открие свободата на въображението на децата при нейното създаване.

IV. Заключение

Резултатите от проведеното изследване по безспорен начин показват значението на изобразителната дейност, като средство за комуникация между отделните личности и различни социални и етнически групи. Развиването на способностите за творческо изразяване при изследваните деца чрез заниманията с рисуване способстват за развиване на способностите за анализиране и по-задълбочено възприемане на заобикалящата среда и

Фигура 3. Детска рисунка 2

Фигура 4. Детска рисунка 3

така спомагат за преодоляване на функционалната неграмотност. В хода на извънкласните занимания по изобразително изкуство у изследваните деца се изграждат навици и умения за екипна работа, тъй като сътрудничеството и взаимопомощта са неизменна част от дейността.

Постигнатите високи резултати в рисунките на изследваните деца са естествено следствие от заниманията по изобразително изкуство и опознаването и прилагането на достъпни техники и изобразителни средства на работа, контакта с художници и педагози. Обогащаването и развиването на изобразителните умения на децата допринася за постигане на значителни познания по отношение на композиране на рисунката, фигурата и формата, пространството, цвета и др.

Като резултат от тези извънкласни занимания по изобразително изкуство можем да отбележим развиващата се способност за учене, повишаване на концентрацията на децата и способността им за анализ. Формирани са трайни познания по отношение на изобразителното изкуство и неговата специфика: материали, техники, „изобразителен език“ и други, т.е. повишава се тяхната обща култура. Заниманията по изобразително изкуство допринасят за по-изявените интелектуални и комуникативни способности на децата и формират техните културни, естетически, семейни и обществени нагласи.

В обобщение можем да кажем, че извънкласните занимания с изобразително изкуство са необходимо условие за подпомагане на рисковите семейства и децата в тях. Включването на повече артбазирани програми при обучението на тези деца спомага за приобщаването им към учебния процес и формирането на учебни навици и е част от превенцията и борбата с отпадането на деца в риск от училище.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Charmaraman, Linda & Hall Georgia, School dropout prevention: What arts-based community and out-of-school-time programs can contribute, New Dir Youth Dev., 2011. Свалено от: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3430132/>.
2. Milbrey McLaughlin, Community Counts: How Youth Organizations Matter for Youth Development, NY 2000. Свалено от: <https://gardnercenter.stanford.edu/publications/community-counts-how-youth-organizations-matter-youth-development> Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии. Питер, 2002.
4. Зонина, О. Ф. Графические способности школьников и диагностика уровней их развития в процессе обучения черчению. Ученые записки, 3(15), Часть 1, 2010.
5. Комарова, Т. С. Развитие художественных способностей дошкольников: Монография. Мозаика-Синтез, Москва, 2013.

6. Emily Pringle, The Artist as Educator: Examining Relationships between Art Practice and Pedagogy in the Gallery Context, Tate Papers no.11, 2009. Свалено от: <http://www.tate.org.uk/research/publications/tate-papers/11/artist-as-educator-examining-relationships-between-art-practice-and-pedagogy-in-gallery-context>

THE ROLE OF ART ACTIVITIES AS A FORM OF SCHOOL DROPOUT PREVENTION

Abstract. Researches of the problem of the importance of Art activities of children at risk is shown in the context of the theoretical, analytical, and empirical aspects of the problem, and inferences and conclusions have been made accordingly. The report focuses its scientific interest on the role of extracurricular art activities for the personal development of the children, their ability to easily integrate to the social environment and to develop abilities and skills, which will help develop their emotional and social growth and keeping them in school. The contributions of this research can be divided into several main directions: collecting and systemizing literature and information directed towards existing models of prevention, showing the importance of art activities of children at risk, analyzing the results that have been achieved by art activities of the group of children endangered of being expelled of school, to define the appropriate models of social adaptation through activating the artistic abilities of the children. The purposes of the research are divided into several groups. On one hand is shown the importance of the introduction to the technical capacity of drawing in extracurricular form with different teachers, showing the analyzes made until the present moment achieved results of European, national and regional level, analyzes, summaries and conclusions of working with children from risky groups. In the analytical part, some of the methods of Rubinstein, Ulf and others, are applied. The results show that with active and regular art activities of children from risky groups, a durable interest is being shown to artistic activities and adaptation to the school environment is made quicker and more qualitative.

✉ **Dr. Ani Zlateva, Assoc. Prof.**
Dr. Katya Tineva-Giurkovska, Assist. Prof.
Mr. Petar Petrov, Assist. Prof.

Faculty of Education
Trakya University
Stara Zagora, Bulgaria
E-mail: ani_zlateva@yahoo.com,
E-mail: ktineva@abv.bg,
E-mail: art.petrov@abv.bg